

ET BARNS HVERDAG SIDST I 1800-TALLET

Faktahæfte til elever i
udskoling



MUSEUM VESTFYN

Et barns hverdag sidst i 1800-tallet – Faktahæfte til elever i udskoling

Introduktion

I dette hæfte vil du blive introduceret for de vilkår, som unge på din alder har haft sidst i 1800-tallet. Forholdene var anderledes end det, mange unge oplever i dag.

Du vil blive introduceret for baggrundsviden omkring det at være barn og ung i en anden tid, og du bliver inviteret inden for i følgende emner:

- et barns hverdag som medarbejder på tobaksfabrik,
- et barns hverdag på skolen,
- hvordan fritiden har set ud for mange, hvor børnene bidrog til at skaffe brændsel til hjemmet
- et barns forestillinger og muligheder for at bestemme over sin egen fremtid.

Gennem fire film møder du et barn som kæmper med forhold i hverdagen. Til hver film er der diskussionsspørgsmål, som kan danne udgangspunkt for samtaler i klassen.

Prøv at sætte dig ind i det at være et barn sidst i 1800-tallet, med den viden du her får.

Lav en graphic novel, hvor du fortæller om en dag i dit liv sidst i 1800-tallet.

Baggrundsviden

Hvad er "Industrialisering" egentlig?

Industrialiseringen er betegnelsen på den periode i verdenshistorien, hvor der sker en hastig udvikling i form af teknologiske opfindelser og fremskridt. Særlig vigtige er dampmaskiner, elektricitet, jernbane. Disse opfindelser gjorde bl.a. at produktion af varer kunne gå hurtigere, man kunne producere mange varer på kortere tid og maskiner kunne udføre det arbejde, som tidligere var blevet udført ved håndkraft. Efter at man fik jernbane og dampfærge, blev det også nemmere at fragte gods og varer på tværs af lande og kontinenter.

Industrialiseringen begyndte i Storbritannien i midten af 1700-tallet. Landbruget gik så godt, og man oplevede en markant befolkningsvækst. Økonomisk overskud gav mulighed at låne penge og investere i nyt. En stor gruppe mennesker fik mulighed for at købe varer. Det gjorde, at der blev brug for flere fabrikker. Begrebet industriel revolution omfatter en række markante teknologiske opfindelser som førte til en total ændring af produktionsmetoderne.

I Danmark taler man om perioden 1850-1920 som industrialiseringen. I denne periode blev der mere arbejde til flere mennesker i fabriksbyerne, og befolkningstallet i byerne øgede markant. Der blev behov for arbejdskraft, og også børn og unge blev engageret i fabriksarbejde.

Mere info om industrialiseringen:

<https://faktalink.dk/titelliste/industrialiseringen>

Industrialiseringens konsekvenser

I Storbritannien blev der etableret fabrikker meget tidligere end i Danmark. Det betød, at industriens belastning på arbejderne tidligt kunne aflæses, og Danmark kunne kigge til Storbritannien for at finde ud af, hvordan fabriksarbejde skulle rammesættes og reguleres herhjemme. I England var

arbejderklassens børn og unges helbred blevet et stort problem i de områder, hvor der var mange fabrikker sammenlignet med i landdistrikterne.

Den danske læge E. Hornemann arbejdede hårdt for, at det ikke skulle gå så galt i Danmark. Han skriver:

Man har fra England en Mængde Lægeberetninger om Sygeligheden og Dødeligheden i Fabriksdistrikterne og i de store Fabriksbyer sammenlignet med de heldigere stillede byer og Landdistrikter. De vise alle hvorledes Brystsygdomme, de diarrhoeiske Sygdomme, og blandt Børnene de nervøse Sygdomme, haver ødelagt Arbejderbefolkningen og bortrevet Børn og unge Mennesker. ⁱ

I Frankrig kom industrialiseringens påvirkning på de unges helbred til syne, når de unge skulle i hæren. Her fremhæver Hornemann følgende:

I Frankrig har Udskrivning til Hæren viist det slaaende Resultat, at i Fabriksdistrikterne henved Halvdelen af de unge Udskrevne blive kasserede for Undermaal og Legemssvagheit, medens i Landdistrikterne kun mellem 1/4 og 1/3 havde lignende Fejl. ⁱⁱ

Læs mere om argumenter for og imod børnearbejde på fabrik som optakt til Danmarks første fabrikslov:

E. Hornemann: *Om børns anvendelse i fabrikker.*
Clio reprint 1872-1978

Industrialisering i Assens

I Assens er året 1884 det år, hvor der sker store industrielle fremskridt. Her bliver jernbanen, som forbinder Assens med hovedjernbanen over Fyn via Tommerup, en realitet. Assens Sukkerfabrik og Assens Svineslagteri åbner i 1884, og året efter (1885) åbner Bryggeriet Vestfyn.

Tobaksindustrien

Tobaksproduktionen på egnen var en realitet inden den store lokale industrialisering. Det, der i dag er kendt som Assens Tobaksfabrik, startede i

en af købstadens boliger (Østergade 50) i 1864. Dette er altså før byen får jernbaneforbindelse. Det er også på et tidspunkt, hvor Danmark er blevet betragteligt mindre i areal, fordi Danmark i 1864 tabte krigen mod Preussen, og dermed også store landområder. For Assens betød det, at det land som borgerne kunne se på anden side af Lillebælt, ikke længere var dansk, hvilket havde betydning for den lokale industris muligheder. Assens Tobaksfabrik voksede, og i 1883 producerede fabrikken fra den større matrikel på Østergade 35 (hvor der i dag er apotek). Her blev der lavet groft skåret tobak til de lange porcelænsrør og der blev produceret snus. (I hæftet *Christian - den lille tobaksarbejder* kan du læse om nogle af de arbejdsopgaver, børnene havde på tobaksfabrikker i Danmark)

Assens Tobaksfabrik havde sidst i 1800-tallet flere børn ansat på fabrikken. Dette var helt almindeligt dengang. Det var nødvendigt for en arbejderfamilie, at både børn og voksne deltog, når det gjaldt at få hverdagen til at hænge sammen økonomisk og praktisk. Når arbejdsgiverne skulle ansætte børn, så skulle de også tage hensyn til, at børnene kunne passe deres skole. Der skulle være tid nok til at komme fra arbejdet til skole, og arbejdet måtte ikke være så omfattende, at kræfterne ikke strakte til i skolen.

På Assens Tobaksfabrik var der to hold med børnearbejdere. Det ene hold arbejdede om morgenen og formiddagen og gik i skole om eftermiddagen, mens det andet hold gik i skole om morgenen og formiddagen og arbejdede om eftermiddagen.

De børn, der har arbejdet på Assens Tobaksfabrik, har været omfattet af Fabriksloven, der kom i 1873. Denne lov skulle sikre børns vilkår på fabrikkerne og sikre, at der var tid til skolegang.

Uddrag fra Fabriksloven af 23. maj 1873:

§2

Børn, som ikke er fyldt 10 år, må ikke anvendes til det i § 1 omtalte arbejde. Børn mellem 10 og 14 år må ikke anvendes til det i § 1 omtalte arbejde i mere end seks og en halv time i løbet af et døgn, deri indbefatter en hviletid på mindst en halv time; ej heller i tiden før kl. 6 morgen eller kl. 8 aften. Børn af den nævnte alder, som har været i arbejde før kl.

11 formiddag, må ikke arbejde i samme eller nogen anden bedrift efter samme dags eftermiddag kl. 1.

Mere info om Danmarks første fabrikslov samt personberetninger fra fabriksarbejdere og børnearbejdere ved tobaksfabrik:

Askgaard, Christiansen, Hyldtoft: *Det industrielle Danmark 1840-1914*

Jernbanens muligheder

Foruden at jernbanen gjorde det muligt at rejse mellem landsdelene på en ny og hurtigere måde, blev det også lettere at fragte varer, som f.eks. kul. Vestfyns Kulimport blev etableret på Assens Havn i 1914, hvor flere tidligere brændselsforretninger gik sammen til én. Kul blev også fragtet med Assensbanen til de mange mejerier i kommunen. Når toget fragtede kul, og når kul skulle lastes og losses, hændte det, at der faldt kul ned på jorden. Mange børn samlede kul op i deres fritid, for at bidrage til at deres husstand kunne holde varmen. Det var dog forbundet med stor fare at samle kul op fra banelegemet, da der kunne komme tog, eller på havnen, hvor kullet blev læsset over fra skibe til andre transportmidler. Men mange var villige til at tage denne risiko, da det kunne sikre aftensmad eller lidt varme i hjemmet. I 1881 blev en femårig dreng i Nakskov slået ihjel, da han fik et læs kul over sig.

Kul var vigtig for både industri og for husholdningen. I hjemmet var kul nødvendig for at lave mad, vaske tøj, holde varmen, o.l. Kulpriserne var sidst i 1800-tallet ret høje, og kullet havde derfor stor værdi for folk.

Skole og arbejde

Efter 6 års skolegang, kom den afsluttende eksamen: Konfirmationen. Den bestod i, at præsten overhørte, om eleverne kunne deres salmevers og

Luthers lille Katekismus udenad. Uden konfirmation – intet arbejde uden for dit eget hjem.

Skoleloven 1814:

- Alle børn mellem 7 og 14 år skulle gå i skole.
- Eleverne skulle have fag som var rettet mod det, de skulle arbejde med som voksen.
- Vigtige fag: læsning, skrivning, regning og religionsundervisning.
- Pædagogisk strategi: udenadslære og overhøring af eleverne

I 1908 havde over halvdelen af alle skolebørn fast, lønnet, arbejde i 4-8 timer pr. dag. Nogle elever havde allerede været tidligt oppe og arbejdet, inden de kom i skole. Her var udfordringen måske at holde sig vågen gennem skoledagen.

Kvindernes lønninger var meget lavere end mændenes lønninger, og drengebørn kunne tjene næsten det samme eller mere pr. uge, som det deres mødre gjorde. Derfor var lønnet arbejde særligt udbredt blandt drenge, som var sønner af enlige mødre.

I slutningen af 1800-tallet begyndte lærerne at klage over, at børnenes arbejde tog tid og kræfter fra skolearbejdet. Lægerne advarede mod den type børnearbejde (fabriksarbejde), der var skadeligt for elevernes helbred. Set fra skolens synspunkt burde børnearbejdet begrænses og reguleres, selvom arbejdet også kunne gavne den fysiske og moralske opdragelse.

Der kom ønsker om, at børnearbejdet skulle reguleres på en måde, hvor barnets helbred, udvikling og skolegang blev tilgodeset.

Skolemulkt: en slags bøde, hvor forældrene skulle betale penge til skolen, hvis børnene, uden gyldig grund, undlod at komme i skole.

Set fra arbejderklassens synspunkt, var det ikke sikkert at skolegang var mere attraktivt for børnene end det at arbejde. Hvis en dreng skulle vælge mellem at arbejde på tobaksfabrikken, med mulighed for at bringe penge hjem til mor, få nye træsko og måske en læreplads, eller at gå i skole og risikere at få straf, fordi han ikke havde nået sine forberedelser til timerne, så kunne arbejdet på tobaksfabrikken være det, der trak mest. Eller hvis en pige skulle vælge mellem at hjælpe til derhjemme i en svær tid, hvor små søskende skulle passes, mad skulle laves og tøj skulle vaskes mod at gå i skole, hvor hendes fremtidsudsigter alligevel pegede i retning af arbejde i hjemmet, kan det have været svært at finde motivation til at prioritere at komme i skole.

I perioden 1880 - 1914 ser man en reduktion i omfanget af børnearbejde, men det står også klart, at børnearbejdet fortsat mere var reglen end undtagelsen for børn i fattige familier, især hvor mor er enlig forsørger.

Der var altså kamp om børnenes tid. Hvis børnene ikke kom i skole uden gyldig grund, kunne skolemulkt være en afstraffelsesmetode.

Forskel på drenge og piger:

Kun drenge kunne indstille sig til Almindelig Forberedelseseksamen inden for det kommunale system. Almindelig Forberedelseseksamen gav adgang til Landbohøjskole, den polytekniske læreanstalt eller det juridiske studium. For de fleste piger var denne vej nærmest en umulighed.

I børneskolen var der både drenge og piger, men de blev så vidt muligt undervist hver for sig og i forskelligt pensum. Håndarbejde fyldte op til 33% af pigernes skema, og det var kun drengene, der havde naturfag.

I 1860 kom muligheden for at også piger kunne læse til lærer og blive ansat i det danske skolevæsen.

Tanker om Fremtiden

Selv om et barn kom fra Borgerkabet og ikke fra arbejderklassen, kunne barnet ikke selv bestemme, hvad det ville blive, når det blev voksen.

Frederik Ernst var født i Østergade 57 i Assens i 1892. Hans far var sølvvarefabrikant Johan Ernst. Frederik var den ældste af to sønner.

Frederiks store drøm var at være operasanger. Han var rigtig god til at synge, han tog operatimer i Milano i Italien og han sang som ung i koret Syngedrengene i Vor Frue kirke i Assens. Det år, hvor Frederiks far dør (1924), er Frederik 32 år og bor i København. Men da faren dør, bliver Frederik nødt til at komme hjem igen til Assens for at drive farens sølvvarefabrik videre.

NOTER:

- i. E. Hornemann: *Om børns anvendelse i fabrikker*. Clio reprint 1872-1978, s. 9
- ii. E. Hornemann: *Om børns anvendelse i fabrikker*. Clio reprint 1872-1978, s. 10

Litteratur:**Nyttige links:**

<https://www.dengambleby.dk/viden/der-var-engang-foer-1900/artikler-og-film/konfirmationens-historie/>

<https://faktalink.dk/titelliste/industrialiseringen>

<https://www.arbejdermuseet.dk/viden-samlinger/arbejderhistorien/plads-til-os-alle/lidt-arbejde-skader-ikke-boernearbejde/boern-paa-fabrik-baggrunden-foerste-fabrikslov/>

<https://historielab.dk/til-undervisningen/undervisningsforloeb/boernearbejde/>

<https://historielab.dk/til-undervisningen/undervisningsforloeb/historier-danmark-industrialisering/>

<https://www.dr.dk/skole/historie/udskoling/tema/industrialiseringen>

<https://faktalink.dk/titelliste/bornearbejde>

Uddybende litteratur:

Askgaard, Christiansen, Hyldtoft: *Det industrielle Danmark 1840-1914*, 2019.

Ning de Coninck-Smith: *For barnets skyld. Byen, skolen og barndommen 1880-1914*, 2000.

Hanne Willert: *Børns liv og arbejde i 1800-tallets landbosamfund*, 2017.

Mona Majgaard Abrahamsen og Jette Toftdal Pedersen: *Arbejderbørn: Børns vilkår i byerne i slutningen af 1800-tallet*. 1987.